

Szeleste

Településképi Arculati Kézikönyv

2022

Tartalom

1. Bevezetés, köszöntő	3
2. Szeleste bemutatása	4
3. Örökségünk, büszkeségeink	6
4. Településképi szempontból meghatározó, eltérő karakterű területek	16
5. A településképi minőségi formálására vonatkozó ajánlások	26
6. Jó példák: épületek, építészeti részletek.....	46
7. Jó példák: sajátos építményfajták, egyéb műszaki berendezések	54

1. Bevezetés, köszöntő

Kedves Olvasó!

A 2016. évi LXXIV. törvény a településkép védelméről markáns változást hozott mindennapi életünkben, hiszen egy rendezettebb jogszabályi környezetet teremt az épített- és táji környezet számára a településeken. Ez azt is jelenti, hogy a településkép védelméről minden településen, immár külön, helyi rendelet kell alkotni, ami a helyi építési szabályzat mellett fontos szabályozó elem lesz főként az építkezések, átalakítások, felújítások során. A helyi településképi rendelet megalkotásához, jelen Településkép Arculati Kézikönyv nyújtja a szakmai alapot.

A Kézikönyv, amit most kezében tart, egy olyan útmutatót jelent, ami közérthető formában hivatott elmondani és elmagyarázni, azokat az építészeti irányokat és javaslatokat, amit a település épülő, fejlődő jövőjében majd az itt élők és a beruházók számára alapul kell venni. Többnyire a „Hogyan?” kérdésre ad egzakt választ, a településen már fellelhető jó példákkal és egyéb magyarázó ábrákkal. Célja, a közérthetőség, a mindennapi felhasználást szolgálja és segíti.

A Kézikönyv egyik legfőbb célja tehát az értékmegőrzés, az épített örökségünk, múltunk megőrzése és annak, jövőbeliségének szilárdabb alapokra helyezése. Bízunk benne, hogy a Kézikönyv valóban használható lesz Ön számára és megfelelő alapot biztosít arra, hogy sikeresen megvalósítsa céljait, ezzel is gazdagítva a települést!

Reméljük, a Kézikönyvet tovább bővíti majd jó példával, ezzel is segítve a Kézikönyv és egyben a település folyamatos fejlődését!

Virág Attila

geográfus

2. Szeleste bemutatása

Szeleste hazánk egyik legsűrűbb, kistelepülések által meghatározott települési terében, Vas megyében, a Sárvári Járásban található. Az alapvetően **egyutcás**, ám szerkezetileg mégis összetett falu lakónépessége 676 fő (KSH, 2022). Népessége a két világháború utáni időszakokban rövid időkre az ezer főt is meghaladta.

A község 2010 óta közvetlen kapcsolattal rendelkezik az M86-os jelzésű, elkerülő útként is funkcionáló gyorsforgalmi úttal. Területén keresztülhalad a 86-os főút is, ezért belterületén az érintett szakaszon kerékpárút létesült. Ezeknek köszönhetően mind a járásközpont (16 km), mind pedig a megyeszékhely (25 km) gyorsan, biztonságosan elérhető. Szeleste a **Szombathelyi Agglomerálódó Térség** keleti szélének települése, így az ezzel járó településképi változások csak a közelmúltban kezdtek jelentkezni. A község közvetlen vasúti kapcsolattal nem rendelkezik, legkönnyebben ilyen módon Pósfáról érhető el.

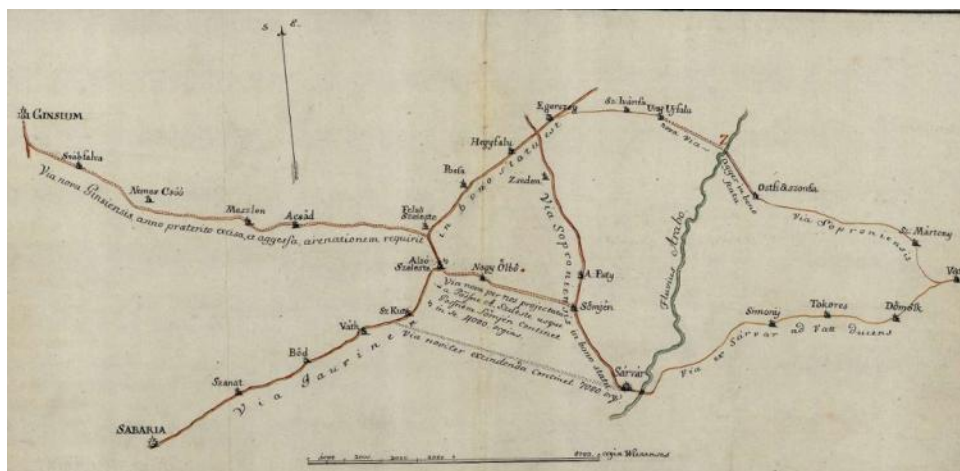
Szeleste kiváló közlekedésföldrajzi elhelyezkedésének és természeti adottságainak köszönhetően a helyi gazdaságban is érezhető **rekreációs táji potenciállal** rendelkezik. A hagyományokra építkező turizmus, vendéglátás meghatározó szegmense a település életének. A **határmentiség** szintén kedvező hatással van a gazdasági ágra. A régió kiemelkedő turisztikai mutatókkal rendelkezik, a települési térben vendégéjszakák vonatkozásában Bük és Sárvár a **leglátogatottabb „vidéki” települések** egyike (KSH, 2017). A Vas-Soproni síkság Gyöngyösi sík kistája patakokkal sűrűn szabdalta változatos morfológiájú terület. A Szelestei-patak, mely a Répce folyót táplálja északon és keleten határolja a kisfalut. Szeleste lakott területének teljes hosszán áthalad az **országos kéktúra** útvonalának első, a Kőszegi-hegységet és a Kemeneshátat összekötő szakasza is. Szeleste és a szomszédos, közeli települések képeinek meghatározó elemei a **kastélyparkok** (Acsád, Gőr, Répceszentgyörgy, Hegyfalu), ami térségi együttműködések egyik alapjául is szolgál.

Szeleste **településkarakterét** leginkább meghatározza az az érdekesség, hogy korábban két különálló falu osztozott a „szeleste” néven. E két, eleinte **organikusan fejlődő halmazos falumag** első említése 1247-ből származik. Az északi Magyarszeleste és a déli Németszeleste egymással szoros kapcsolatban fejlődött, a 16. századra már Felső- illetve Alsószelesteként hívták a **főbb utak metszéspontjában** fekvő falvakat. Kettejük közül az északi kapott előbb templomot, népessége is nagyobb volt. Az első magyar népszámlálás idején (1784-1787) a Szelestey Lénárd főbirtokos alá tartozó Alsószeleste lakónépessége 187 fő, a gróf Festetics Kajetán főúr által igazgatott Felsőszeleste pedig 246 főt számlált. A Festetics és a szentgyörgyi Horváth család is a 18. századra vált birtokossá a névadó urak mellett.

A két „szeleste” későn, csak 1950-ben egyesült az akkori településegysítési törekvéseknek köszönhetően. Ennek a történelmi mellett földrajzi alapja lehetett Felsőszeleste a 19. század utolsó harmadára tehető pósfai út irányába történő terjeszkedése, „Újfalú” kialakulása. Az egyesítést közvetlenül megelőző időszakra a mai Kossuth Lajos utca kiépülésével már szinte össze is ért a két települési szövet.

Szeleste az első katonai felmérés (1763-1787) idején és egy 1857-es kataszteri térképen
(forrás: mapire.eu)

Vas megye vázlatos úttérképe 1785-ből
(forrás: hungaricana.hu)

3. Örökségünk, büszkeségeink

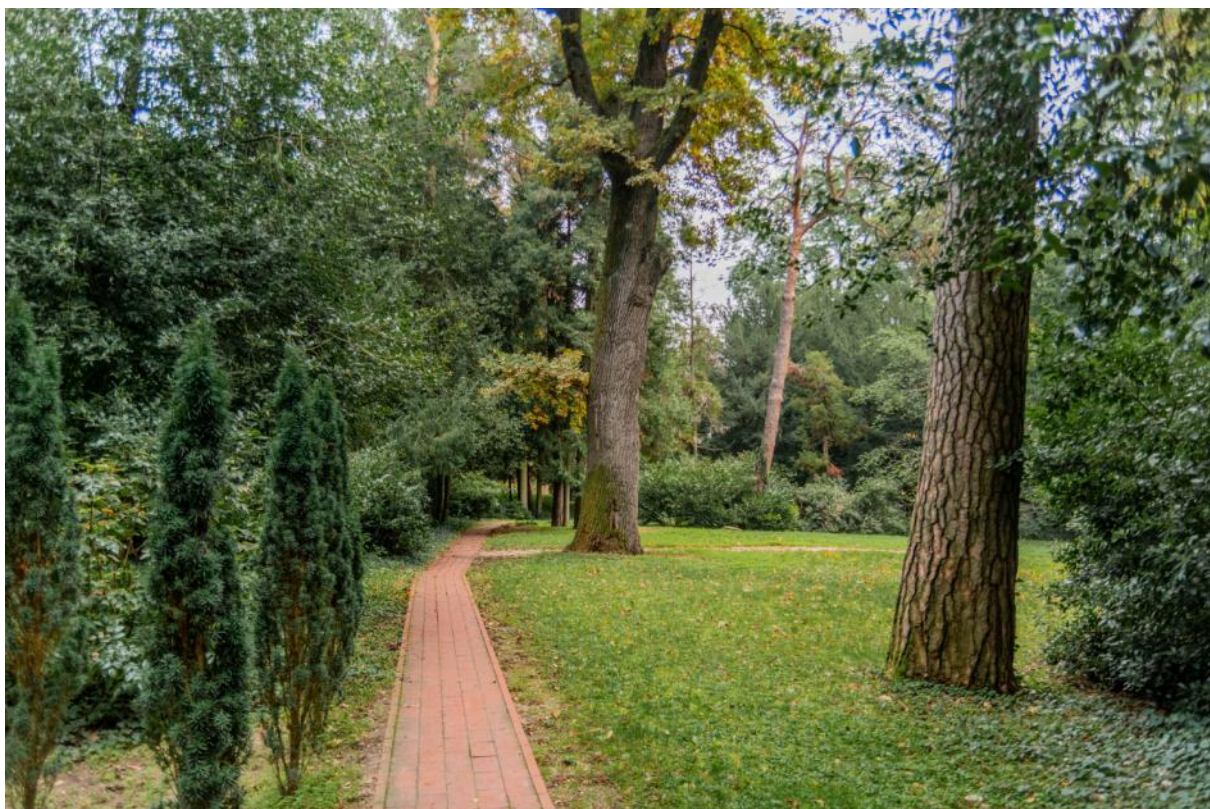
Települési táj

Szeleste vonatkozásában elmondható, hogy az **épített és természeti örökség elemei egymással szoros kapcsolatban állnak**, egymás létének feltételei. A falu életében évszázadokig meghatározó erő a Szelestey család volt. Legkiemelkedőbb közülük Felsőszelestei Gosztonyi János, aki főpap, mecénás és kiváló diplomata, sokrétű szellemi öröksége a szelestei identitástudat formálásában is jelentős szereppel bír. Ebbe a családba házasodtak be a szentgyörgyi Horváthok, akik tovább vitték eleik munkásságát. Ennek egyik kiemelkedő teljesítménye a **Festetics-Szentgyörgy-Horváth kastély**, Szeleste jelképe **országos műemlékvédelem alatt álló épület**.

A kastélyt Hortváth László építtette 1855-ben. Az alapvetően angol neogótikus stílusú építmény gazdája gróf Festetich Andor lett, aki a XX. század elején lemondani kényszerült e birtokáról is. 1910-ben került Baich Mihály báró kezébe, aki kiváló gazdának bizonyult. Festetichék **angol tájkertjét** kertjét 13,5 hektáros üvegházás arborétummá fejlesztette. E mellett a kastély is gyarapodott, nála teljesedett ki az eklektizáló „**cottage-stílus**”, azaz a vidéki komfort. A háborúk pusztítása elkerülte az épületet, ám 1950 után Baich Mihály bárót megfosztották vagyonától, idővel ki is költöztették a kastélyból (ennek ellenére tragikus haláláig a helyi közösség köztisztelőben álló tagja maradt, gondozott sírhelye a településen található).

Ettől kezdve az épület állapota folyamatosan romlott, tűzvész is pusztította. Felújításához 1990-ben kezdtek, mai alakját pedig 2001-re érte el a jelenleg magántulajdonban lévő kastélyszálló. A szabadon látogatható **Szelestei Arborétum országos jelentőségű egyedi védett Természetvédelmi Terület (TT)**, jelenleg körülbelül 700 fásszerű fajtaváltozattal rendelkezik.

A Szent József kápolna az arborátumban:

Az egykori kútházat Őrfi József tervező segítségével alakították át 2009-ben kápolnává. Példás a természetes anyagokból és téglából álló masszív tömegformálású falak megőrzése.

A régi kútház (forrás: kitervezte.hu):

Az arborétum területén található az egykori **Petőfi Filmszínház** településkarakteret meghatározó téglaeépülete:

Alsószelesten található a 18. század végi későbarokk **Szentgyörgyi-kastély**, szintén **országos műemlékvédelem alatt álló épülete**. A stílusjegyei miatt erős tömeghatású masszív építmény a később Alsószelesten alakuló termelőszövetkezet központja lett.

A Szűz Mária templom, mögötte kiemelt térszínen a Szentgyörgyi-kastély:

Felsőszeleste ófalujának területén áll az egykori **intézői lak**, **országos műemlékvédelem alatt álló épület**. A „Kiskastély” romos állapotból lett eredeti állapotára visszaállítva. A renoválás során arra is ügyeltek, hogy természetes alapanyagú mészalapú festékeket használjanak kül- és beléren egyaránt. **Az évek alatt beérő mészfesték nyugodt, élő hatást kelt, ezért is szolgálhat jó példaként az épület.**

Az említett épített örökségi elemek tágabb környezete **műemlékvédelmi területnek** minősül. A három, egymástól elkülönülő terület jelentős hányadát fedi le a belterületi szövetnek. Szeleste így az Országos Területrendezési Terv (OTrT) alapján az **országos jelentőségű tájképvédelmi terület övezetébe** tartozik.

Felsőszeleste mai temploma, a **Szent József katolikus templom** 1903-ban épült, elődje egy 1318-ban emelt plébániatemplom volt. Az 1907-ben emelt alsószelestei **Szűz Mária Neve katolikus templom** szintén középkori hagyományokra épülhetett, írások azonban csak a reformáció idejéből említik.

A településen útjelző, **útmenti keresztek, kápolnákat** is találunk. A három, jó állapotban megőrzött kereszt mai belterületen, vagy annak határán található. A **felújított Szent Kristóf kápolna** Pósfa irányában a 86-ös főút mellett, a Szelestei-patak közelében áll, mint egy üdvözlendő a faluba érkezőket.

A felújított Szent Kristóf kápolna
(forrás: kapolnak.hu)

A két templom és az útszéli keresztek mellett számos egyéb **helyi jelentőségű és egyedileg védett művi érték** található a településen, ezek javarészt lakóházak és tartozékaik, továbbá emlékművek.

Festetich Andor emlékműve és a világháborús emlékművek helyi terméskövekből készültek:

Báró Baich Mihály mellszobra látszó téglá háttérrel kapott, ami szintén illeszkedik a településrész karakteréhez:

Helyi egyedi védelem alatt álló művi értékek:

Sorszám	Cím	Hrsz.	Funkció
1	Fenyő u.	120	iskola
2	Berzsenyi D. u.	117	r.k. templom
3	Berzsenyi D. u. 10.	189	lakóház
4	Berzsenyi D. u. 16.	192	lakóház, gazd. ép.
5	Berzsenyi D. u. 24.	202	lakóház, gazd. ép.
6	Berzsenyi D. u.	183	művelődési ház
7	Berzsenyi D. u. 40-44.	209	községháza
8	Berzsenyi D. u. 90.	355	lakóház tornáca
9	Berzsenyi D. u. 133.	544	lakóház
10	Berzsenyi D. u. 146.	419	lakóház
11	Felső-Szeleste	371	r.k. templom
12	Petőfi S. u. 15.	409	lakóház
13	Petőfi S. u. 17.	407	lakóház, gazd. ép.
14	Kossuth L. u. 24.	291	lakóház
15	Temető u. 5.	21	lakóház
16	temető	027/4	kereszt
17	Berzsenyi D. u. közterület	65	kereszt
18	Berzsenyi D. u. csomópont, közter.	518	kereszt
19	Felső-Szeleste	0242	Szent Család szobor
20	Felső-Szeleste külterület	0224/2	kereszt
21	külterület, 86.sz. út mellett	02/42	kápolna
22	temető	0221	kereszt
23	kastélypark	183	arborétum emléktábla
24	Alsó-Szeleste	116	emlékmű
25	Felső-Szeleste	371	emlékmű

Szelesten jelentős ipari tevékenység is zajlik, ennek megfelelően a **települési tájat védelmi erdősávok** is színesítik. Ezek jelentősége alapvetően pufferfunkcióikban rejlik, mint a levegőszűrés, zajvédelem, ám esztétikai, mikroklimatikus, árnyékoló-hűtő szempontból is fontosak.

Ugyancsak fontos a település főútja menti fasor védelme, fejlesztése. Idős platánsor a főúton:

A keleti táblás mezőgazdasági területek és a falu szövetének magas zöldfelületi mutatókkal jellemezhető telkeinek kapcsolata:

Természeti környezet

A belterület nyugati határához kapcsolódik a **Nemzeti Ökológiai Hálózat** magterületének akácos erdősége, mely korábbi úrbéri tagosítási térképek tanúsága szerint legelőterület volt. E mellett **Natura 2000**-es terület a nyugati határrészen található Váti Gyakorlótér **kiemelt jelentőségű természetmegőrzési terület**, magterület és a vele északon határos tölgyes, nyíres erdőségek (Szilvágyi-erdők, Szelestei-erdők) mint ökológiai folyosó elemek, melyek javarészt **kiváló termőhelyi adottságú erdőterületek** (OTrT).

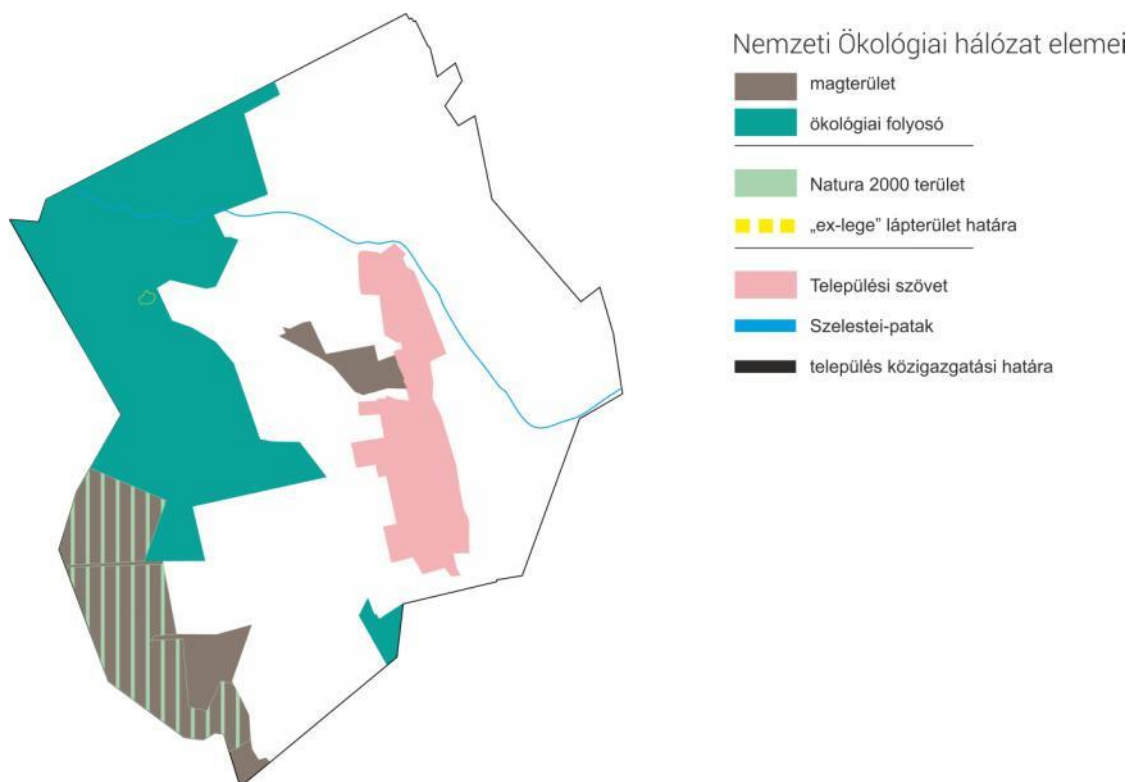
A **Váti Gyakorlótér** Szelestéhez tartozó része, a „Tuskós” ma egy többnyire cserjékkel tarkított gyepterület, mely a korábbi katonai hasznosításnak köszönhetően maradhatott relatíve érintetlenül. A területhasznosítás felhagyásával szukcessziós folyamatok indultak meg rajta. A korábban említett arborétum (TT) mellett országos jelentőségű védett terület még Szelestén az ökológiai zöldfolyosók területén „ex-lege” lápterületek is. (hrsz.: 0174/a, 0174/b).

Élőhelytípusok:

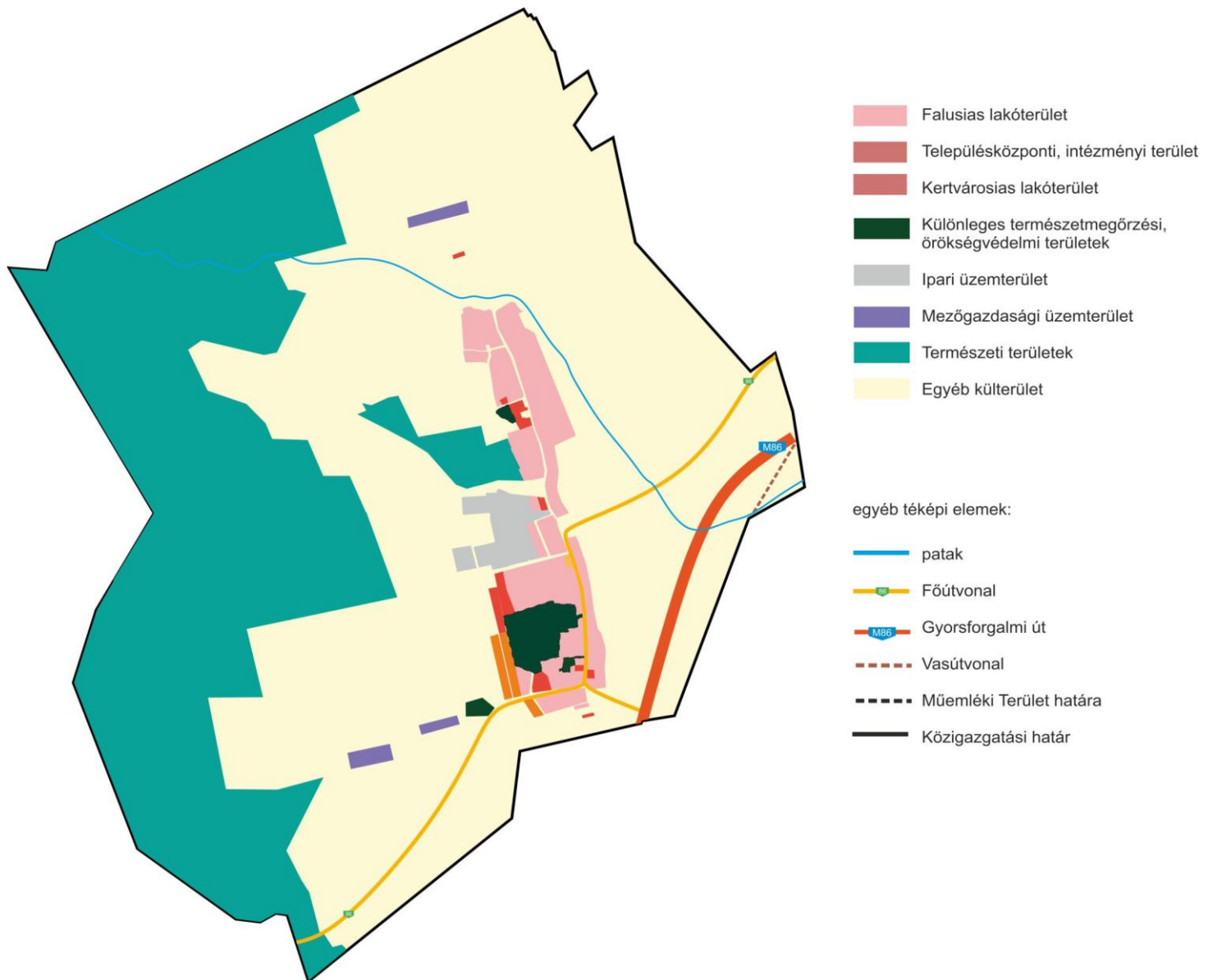
- üde magas fűvű kaszálórétek (55% borítás)
- pannon cseres-tölgyesek (6% borítás)
- éger- és kőrisligetek, puhafás ligeterdők, láperdők (3% borítás)
- törpekákás iszapnövényzet (0,05% borítás)

A terület jelölő fajai:

- sárga gyapjasszövő (*Eriogastercatax*)
- vöröshasú unka (*Bombinabombina*) (500-1000 egyed)
- dunai tarajos göte (*Triturus cristatus*) (100-500 egyed)
- nagy hőscincér (*Cerambyx cerdo*)
- szarvasbogár (*Lucanus cervus*)
- közönséges denevér (*Myotis myotis*) (1-50 egyed)

4. Településképi szempontból meghatározó, eltérő karakterű területek

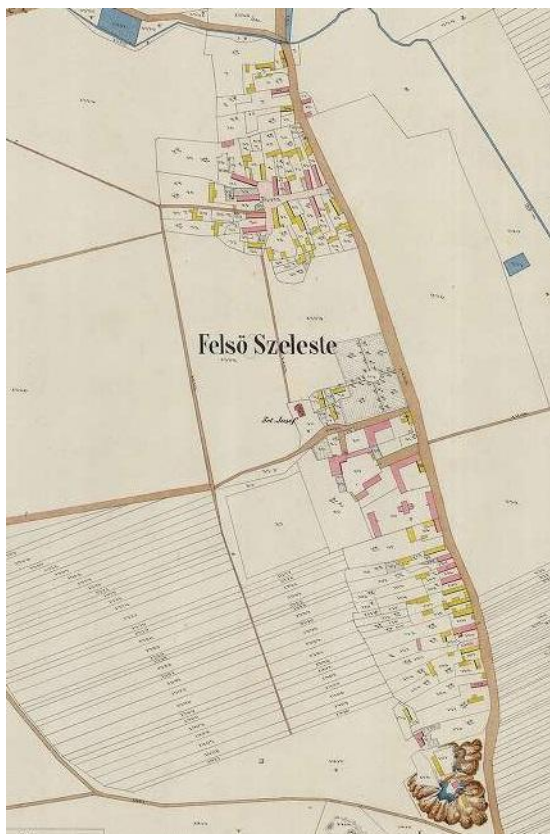
1. Falusias lakóterület

Történelmi faluközpontok

A mai Szeleste északi és déli határát képző területeket ma is Felső- és Alsószeleste néven emlegetik, mint meghatározó településrészek.

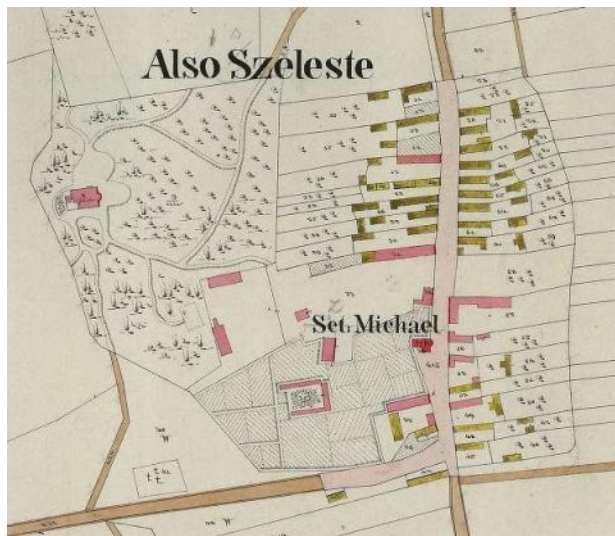
Felsőszeleste ófalu területe a település legmagasabb, legélénkebb domborzattal rendelkező része, mely a Petőfi Sándor utcát és a Berzsenyi Dániel utca északnyugati oldalát jelenti. Organikusan fejlődött, tehát a természet adta vonalakat követi mind az utcák, mind a lakóházak és közintézmények telepítési rendje.

Klasszikus ófalut azonban nem különíthetünk el, az itt megfigyelhető karakterjegyek, stílusjegyek, egyedi részletek pontszerűek, nem határozzák meg teljes utcakép, településrész arculatát. Ennek ellenére a Petőfi utcában helyi területi védelem is érvényben van, így biztosítva van a kialakult telepítési rend, az utcák szabályozási vonalának megőrzése is..

Balra egy 1857-es kataszteri térkép, jobbra egy
1945 előtti képeslap Felsőszelestéről
(forrás: hungaricana.hu)

Az alacsonyabban fekvő **Alsószelesteófalú** központ jelentősebb átalakuláson ment keresztül, mivel a mára kialakult fő közlekedési tengelyen fekszik. Ennek ellenére számos tipikus lakóháza is fennmaradt, beépítése ma is szellősebb, határa jól érzékelhető.

Fent egy 1857-es kataszteri térkép, lent egy 1945 előtti képeslap Felsőszeleste-ről
(forrás: hungaricana.hu)

Rom, kath. templom

Striba Sándor vendéglője és kereskedése

Méltóságos Baró Bajcs kastélya

Nagys. Mersics kastélya

Egyéb falusias lakóterületek

Jellemzően a 20. században kiépült területek eleinte a **korábban még nem beépített kiemelt térszíneken** létesültek, igen vegyes képet mutatnak. Az államszocialista időszak típusházai a második világháború előttre kiépült fiatal területeket is részben átalakította. Ide tartozik a Kossuth Lajos utca, a Berzsenyi Dániel utca legnagyobb része, valamint a Temető utca magasabban fekvő területei.

A legújabb építésű házak esetében ahol még tömörszerű, esetleg utcaszintű megjelenésekről nincs szó, a szomszédsági kapcsolatok hiánya miatt gynege az egymásra hatás, a csoportdinamika, a „szokások” helyett teljes mértékben az egyedi igények, elképzelések jutnak érényre. Ez természetesen még eklektikusabb megjelenést eredményez, figyelemmel kell kísérni tehát e megújuló területek folyamatait.

2. Kertvárosias lakóterület

Az Arany János utca főként északi része és nyugati oldala, valamint a Temető utca szintén nyugati, alacsonyabban fekvő része tekinthető Szeleste **kertvárosiasodó arculatú** új, formálódó településrészének.

Itt már érezhetőek bizonyos mértékű interakciók, ám általánosságban itt is az jellemző, mint a korábban említett esetekben, vagyis „ahány ház, annyi szokás”, mondhatnánk.

Felújított és új építésű házak az Arany János utcában:

Területileg ide tartozik az Arany János utcához kapcsolódó szálláshely (hotel) és telke is.

3. Településközponti, intézményi területek

Szelesten a jól gondozott arborétum megléte szemléletformáló hatással bír. A falu szerkezetéből adódóan egyéb nagyobb közparkokkal nem rendelkezik, ám a helyiek minden szempontból ügyelnek, hogy a falu élhető, zöld maradjon. Kiemelendő a posta melletti játszótér és környezetének rendben tartása. A Berzsényi Dániel utcán, ahol elegendő tér nyílt, **egyoldali platánsort, kétoldali örökzöld fasort** alakítottak ki. E mellett a kertek, előkertek, utcafrontok is változatos növényzettel rendelkeznek.

A településegészségügyi szolgáltatások (közparkok, zöldfelületek, zöldterületek) fejlesztése különösen fontos itt, ahol az ipar miatt jelentős a nehézgépjármű-forgalom. Törekedni kell a nagy lombfelületű példányok megőrzésére, ültetésére.

Többszintű cserjés dísnövény, díszfa sor a fürdő előtt:

A posta épülete, mögötte a főúttól védett játszótér:

Ide tartozik területileg tehát az általános iskola, az óvodaépület, az önkormányzati hivatal, a posta, valamint az élelmiszerbolt és azok telkei, továbbá a játszótér és egyéb közparkok, valamint a templomok és telkeik. Ide soroljuk a turisztikai- rekreációs területeket, a gyógyfürdőt és környezetét, valamint a sportpályát is.

Speciális zöldfelületei a településnek a temetők. Mivel ezek a helyek a település szövetétől elkülönültek, így védelmi szempontból is fontos a megfelelő fásítás. A gondozott temetők területén az árnyékolás megoldott, ez a szertartásokra érkezők, megemlékezni vágyók egészséges és nyugodt látogatását is segíti.

4. Különleges természetmegőrzési, örökségvédelmi területek

Ide tartoznak a műemléki védelem alatt álló területek, azaz az arborétum, a Szentgyörgyi-kastély és az egykori úrilak területe. Kiemelt területek ezek, ahol a **jelentős antropogén hatás** ellenére meg tudtak maradni értékes növények, növénytársulások, védelmük a közparkoknál fokozottabb, adott esetben az illetékes **nemzeti parkkal történő közös tervezést**, rendkívüli odafigyelést igényel. Az **éghajlatváltozás** is megkívánja ezt, hiszen éppen őshonos, vagy idős parkfáink, az ősfás kastélykertek az egyik legsebezhetőbb, legérzékenyebb értékeink. Sérülékenyséjük a turizmus kitettségét is jelenti, így ezek olyan kimagasló **ökoszisztéma szolgáltatások**, melyek nem csupán esztétikai, rekreációs táji potenciáljaiknál fogva tekinthetők értékesnek, meglétük az **egészséges, inspiráló lakó- és munkakörnyezet** feltétele.

Változatos sétautak az arborétumban:

lakott területekhez közel a település mikroklímáját is kedvezően képes alakítani:

5. Ipari üzemterület

A „két Szeleste” közé jelentős iparterület ékelődött, mely számos kihívás elé állítja a falut. Ahhoz, hogy az üzemterületek a lehető legcsekélyebb módon zavarják a lakosságot, a település minőségi formálását célzó intézkedésekre van szükség, melyek elsősorban a zöldfelületek, pufferzónák kialakítását érintik, de az építmények, csarnokok megjelenését is szabályozzák.

Az arborétum, valamint az erdőfoltokkal tarkított települési táj és a közbeékelte iparterület:

Ide tartoznak a település délnyugati határában található mezőgazdaságilag hasznosított egykori TSZ területek, valamint az északi külsőségeken található egykori majorság is.

7. Természeti terület

Ide a már említett nemzeti ökológiai hálózat elemeket soroljuk, ahol az építkezések szigorúbb szabályok mentén, esetleg ideiglenes jelleggel történhetnek csak meg.

8. Egyéb külterület

A mező- és erdőgazdálkodás területei, a szántók, rétek, legelők összessége.

Előtérben az arborétum, mögötte erdőmozaikos táj:

5. A településkép minőségi formálására vonatkozó ajánlások

Átfogó településképi javaslatok

Telepítés

Szelesten a **szabadon álló** épületek mellett uralkodóan a hagyományos **oldalhatárra épült** lakóházak a jellemzőek. A legrégebben felhúzottak között is szép számmal találunk kéttraktusos megoldásokat, ami meghatározó az utcaképek arculatának tömeghatása szempontjából.

Enyhe halmazosodás Felsőszelesten, a Petőfi Sándor utca térségében figyelhető meg. Az egyutcás jellegre is jellemző **fésűs utcarend** sok helyen felbomlott. Ez részben a sátoztetős típusházak megjelenésének is köszönhető, másfelől a nem teljes zárttorúsodás eredménye is.

Javaslatok: átépítés, új ház építése esetén igazodjunk az adott településrészen kialakult telepítési struktúrákhoz!

Kerülendő az utca szabályozási vonalától előrébb, vagy hátrébb elhelyezkedő építkezés, mivel az rendezetlenséget sugall, kis eltérés is megtörheti a telekrendszer képét.

Magasság

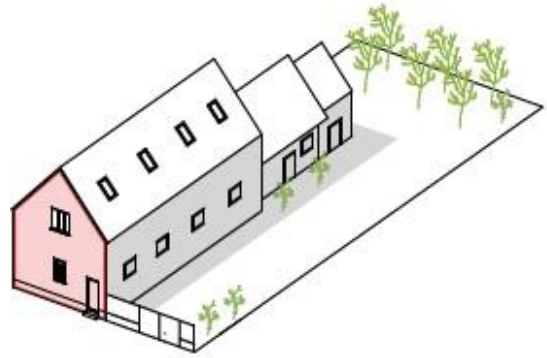
Egy utcakép, települési arculat esztétikailag egyik legmeghatározóbb élménye az harmonikus rendet, egységességet sugalló hasonló épületmagasságok. A faluban jellemzően **földszintes lakóépületek**.

Kétszintes épületek esetében segíti a településképbbe való illeszkedést, ha azok egyszerű színezést és vakolatarchitektúrát kapnak, továbbá tömegük is hasonlít a hagyományos hosszúházakéhoz, nem rendelkeznek például erkéllyel, kiugró előtetővel, inkább a kései kockaházakra is jellemző süllyesztett „loggia” megoldást alkalmazzák:

A községben számos jó példa található a települési térbe szépen illeszkedő tetőtér beépítési módra mind magán- mind szolgáltató intézmények tekintetében is. Szintráépítés helyett adott esetben érdemes lehet ebben is gondolkodni, persze csak akkor, ha az épület adottságai ezt statikailag is megengedik.

Tetőtér beépítés esetén a homlokzatképzés szempontjából fontos, hogy **ablaknyílásokat utcai oromzaton lehetőlegne hozzunk létre.** Az ugyanis a kialakult arányok és a magasságérzet nem kívánt megváltozásával jár. **Ugyanez vonatkozik az erkélyekre is, gondolkodjunk inkább a homlokzatba süllyesztett loggia, előtér kialakításában!**

Tetőforma, tetőhajlásszög

A községben legelterjedtebb a lapos szöget bezáró (40° körüli) **kontytető** és a **csonka-kontyolt tető**, de összefüggő területeket alkotnak a **sátortetős** megoldások is.

A település teljes területén kerülendő a lapostető, túlzottan alacsony szögnyílású, esetleg kúpos, többszörösen összetett tető kialakítása!

Ugyancsak kerülendő a manzárdtető, ami az államszocialista időkben a közigazgatás sajátja volt ezen országrészben (mint például a postaépület).

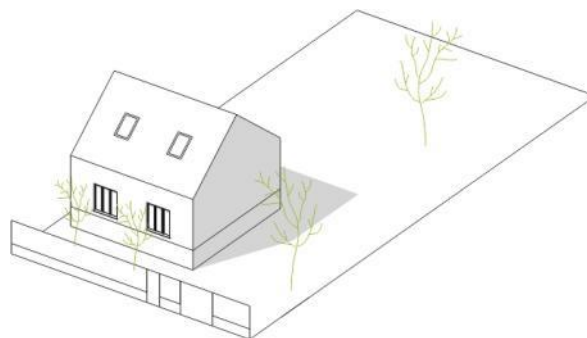
Szintén tájidegen a leginkább üdülő- és hétvégi házas, továbbá hegyvidéki területekre jellemző ragasztott- és bitumenzsindely fedés. A kerámia-hatású nagyelemes műanyag- és fémszerkezetek, cserepes lemez, vagy korcolt lemez fedés is egyre elterjedtebb, ezek között számos rendkívül igényes, esztétikus, színében is a falusias településkarakterhez illeszkedő megoldást lehet már találni.

A korcolt lemezfedés leginkább egyszerű, fehérre festett népi építészeti lakóházak, letisztult kápolnák, műemléképületek héjazataként elfogadott:

Ahogy a felújított tetőrészleteket is bemutató mellékelt fotókon is látszik, kedvelt és hagyományosnak tekinthető, az **égetett, hódfarkú cserepek ívelt formája**, de az egyenesre vágott típus is elterjedt a községben. Általánosságban elmondható, hogy előbbi a hosszú, téglalap alaprajzú oromzatos házak formájához illeszkedik legjobban, ez utóbbit a négyzetes alaprajzú, például sátortetős lakóházakhoz, vagy téglalap alaprajzú, de kis alapterületű mellékrendeltetésű építmények fedéséhez ajánljuk.

Kerüljük a héjazatból erősen kiemelkedő tetőkibúvók, nyílászárók kialakítását! Tetőablakot a tető síkjába illesztve alakítsunk ki! Több szint létrehozása, szintterület-sűrűség megváltoztatása az illeszkedés igényével, mint arra már egyszer kitértünk az épülettömeg arányainak jelentős megváltoztatása nélkül, **tetőtér beépítéssel** javasolt.

A héjazat színe a natúrbarnától a középvrösig tekinthető hagyományosnak. Ma már nem jellemző az ilyen megoldás választása, de felhívjuk a figyelmet a nád-, zsúpfedés alkalmazásának tűzvédelmi veszélyeire, továbbá helyes és esztétikus karbantartásának nehézségeire.

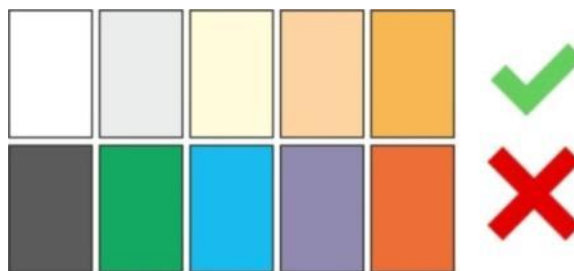

Nád, zsúpfedés alkalmazása esetén mindenképpen azt javasoljuk, hogy a teljes telek és telekhatár azonos építészeti arculattal történjen kialakításra.

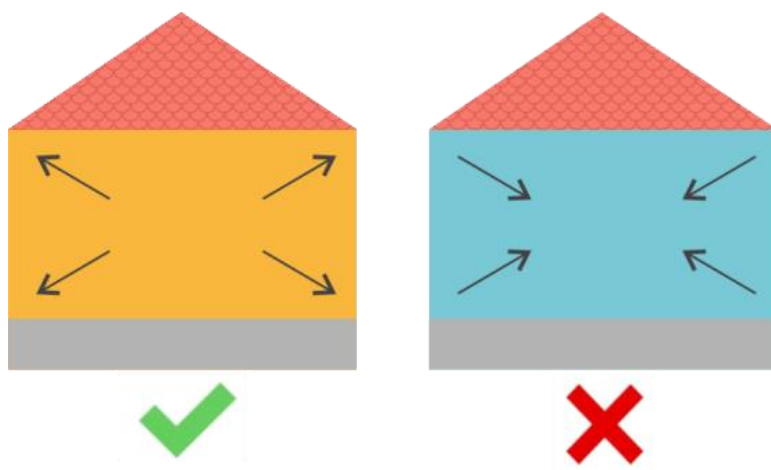
Homlokzat, oromzat

Hiába az utcára jellemző egységes telepítési- beépítési rend, tömegformálás, tetőalakítás, ha a tűzfal, az épület fő tömege tekintetében nem érvényesül a harmóniára törekvés. Az egységes utcaképet már akár egyetlen oda nem illő színű, díszítettségű megoldás is képes lehet jelentősen rombolni. Tekintsünk ezen részletekre is úgy, mint **kommunikációs eszközökre**.

A településen hagyományosan a világos, főként fehér, továbbá a pasztelles napsárga, esetleg enyhe barack színű mész alapú festékekkel fedett homlokzat tekinthető elfogadottnak és példaértékűnek. A mész nyugodt, élő hatást kelt, idővel beérik, különös természetességet kölcsönöz a felületnek.

Javaslatok: különösen kerülendők a hideg színek, mivel azok a térérzet szűkítését idézik elő.

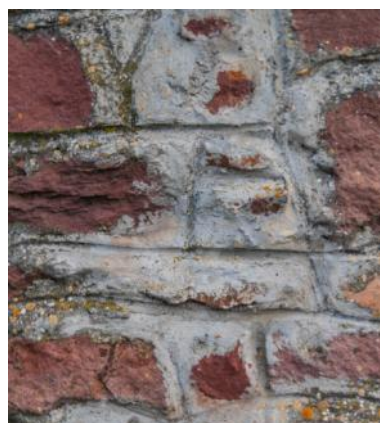
Lábazat, talapzat

Szelestin a lábazatok a népi építészeti hagyományokkal azonosan **vastagon meszelt**, festett stílusúak, vagy terméskőből rakottak. A természetes kő és egyszerű szürke festés mellett rendkívül elterjedt a **barnásvörös árnyalat is**.

Ki kell emelnünk a bazalt és kloritpala használatát is, mivel ezek a térségre jellemző alkotókőzetek. Ellenálló tulajdonságaik miatt lábazat és talapzat számára tökéletes választások, de ezen túlmenően nyílászárók keretezésére is szépen használhatóak.

Ügyeljünk arra, hogy kerítésünk talapzata, oszlopai méretükben, színükben és anyagukban is harmonizáljanak főépületünk lábazatával!

Anyagminták:

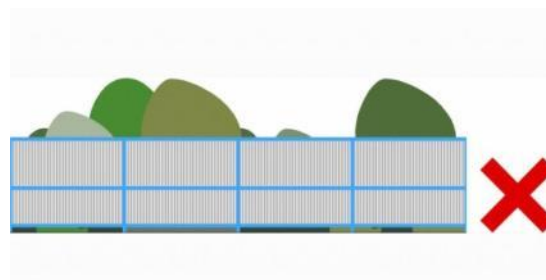
Kerítések, kapuk

A településen megfér egymás mellett a tömör kerítés és kapuzat és az áttört, félig áttört forma is. Előbbi az előkert nélküli házaknál jellemző, utóbbi például a sátozott típusházaknál rendkívül elterjedt.

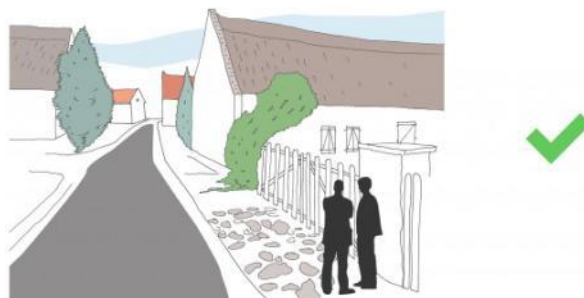
A széles homlokzattal rendelkező előkert nélküli házak esetében gyakran tömör, kőoszlopos kerítés kapcsolódik a főépülethez. Ezek merőleges futásúak, minden esetben kerülni kell a kisebb szöveget bezáró ereszkedő formát.

Javaslatok: kerülni a természetes anyagoktól eltérő tömör fémlemez telekhatár kialakítását!

A csekély forgalom, a széles szabályozási vonalak és a gondos zöldfelület képzés miatt az utcáfronton **maximum 1,2-1,8 méter magas kerítés** kialakítását ajánljuk.

Telken belül csakis áttört kerítés alkalmazható!

Nem tiltott a sövénykerítés sem. Általános érvényű javaslatok azonban, hogy a falu szélein lévő házak esetében gondolkozzunk ilyen telekhatár létesítésén, továbbá ha lehet, meglévő kerítés mögé telepítsük a növényzetet.

Különösen fontos, hogy ilyen esetben ne képezzünk falat, mely eltakarja, elzárja épületünket, telkünket!

Kertek, előkertek

A település zöldterületei, zöldfelületei gondozásával példát szolgált az itt élők számára. A kertek, előkertek megfelelő fásításával, évelők telepítésével a közösséget alkotók is hozzájárulnak az **egészséges, inspiráló, idelátogatók, átutazók számára is vonzó környezet** kialakításához. A kisebb gyümölcsfák mellett Szelesten is – mint számos környékbeli településen – elterjedt és ajánlott örökzöld növényzet telepítése, hiszen a terület talaja igen kedvező ezek számára.

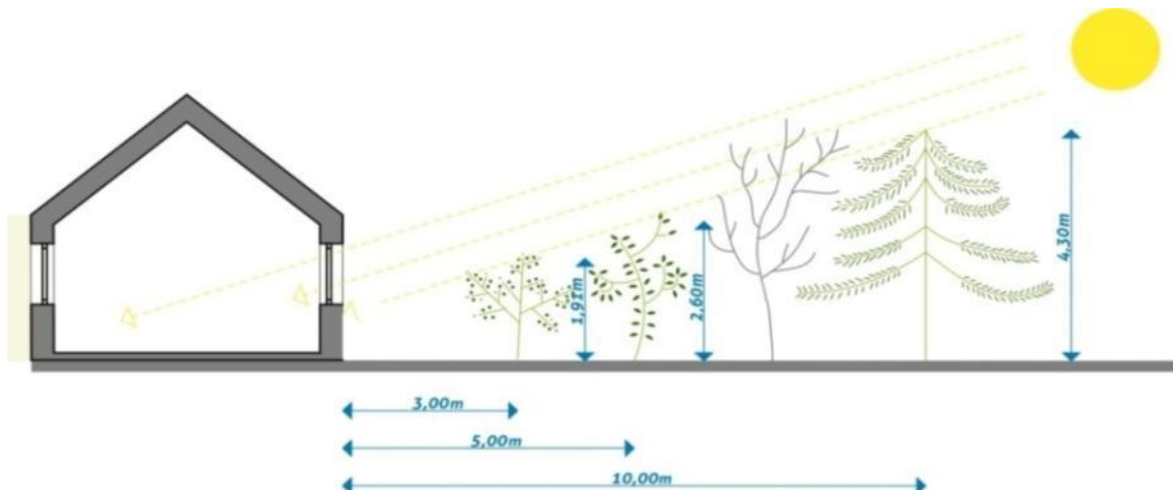
Esztétikai és egészségügyi okokból is kerülendő nagyobb, összefüggő felületek zárt burkolattal történő lefedése. Járműbejárók esetén is fontoljuk meg csupán a nyomvonal gyeprácsos lefedését.

Gondozott utcakép minimális burkolat lerakással:

Előkertbe, épületünk elé ne ültessünk magas szárnövésű fákat, cserjéket! A telepítés-, valamint a lombsűrűsége is ügyeljünk, hogy a zöldfelület ne takarja el épületünket, vagy annak jellemző részleteit, ne képezzen falat, mely elzár! Fontos, hogy a telepítési távolságokat is jól válasszuk meg, hiszen épületünk benapozása is függ ezektől az elemektől.

Téli delelési magasság mellett érvényes ajánlások déli tájolású házak esetében:

Nagy veszélyt jelent sajnos a térségben is az aknázómolymoly, így veszélyeztetett fák ültetésekor annak helyét gondosan válasszuk meg! Meglévő nagy tömegű fák, például vadgesztenyék esetén győződjünk meg a közelében található tereptárgyak, utcabútorok biztonságáról, hogy meg tudjuk előzni a növény betegségéből adódó esetleges károkat, baleseteket.

Néhány telepítésre ajánlott lobbullató fafaj Szelesten: közönséges nyír, vörös tölgy, cseres tölgy, kocsányos tölgy, hússzínű vadgesztenye, ezüst hárs, fekete fenyő, szerb lucfenyő.

Anyag- színhasználat

Anyaghasználat vonatkozásában itt az egységes **tömésfalak, kőfalak** jellemzőek. A **fadeszkás oromzat** ma már igen ritka a településen. Ennek ellenére, amennyiben az illeszkedik épületünk jellegéhez, javasolt a fa használatának beemelése kerítések, kapuk, szegőlécek esetében is.

A deszkaoromzat megőrzésre, továbbörökítésre érdemes, **kerüljük azonban az oromzat fedetlen OSB lappal való beépítését!**

Mindig ügyelni kell a túlzottan eklektikus megjelenés elkerülésére. Amennyiben többféle anyaggal kívánunk kísérletezni, kövessük azt az egyszerű szabályt, hogy a nehezebb kő, téglalentre kerüljön, felfelé haladva pedig csökkenjen épületünk súlya. Részben ezért is kerüljük például a homlokzati és főfalak faléces borítását. A településen maga a **bontott téglal** a kerítéseknel, kéményeknél is többször megjelenik. Ezt üdvösnek tartjuk.

Javaslatok: kerülendő a természetes anyagoktól eltérő, archaizáló, műköves berakás, a csempe és vakolatlan betonfedés, továbbá a homlokzattal és nyílászárókkal nem harmonizáló festés!

A fugázatlan kő és téglakellemes hatást kelt, azonban a fedetlen gázbeton, mely jellemzően lábazatok, kerítések alkotóeleme minden esetben kerülendő.

Udvari melléképítmények

A kertművelés hagyományai, a telkek jellemzően hármasként tagolódása (lakóudvar, gazdasági udvar, házikertek) melléképítmények sorát hívja életre. Jellemző tulajdonosaik körében a házakhoz való hozzáépítés. Ezt a példát követve a szabadon álló melléképületek is többnyire csak az udvar adott felét használva, **a lakóépületek mögött sorban** helyezkednek el. Különálló kisházak, nyárikonyhák azonban az oldalkertben, a főépületre merőlegesen is helyet kaphatnak.

Amennyiben erre nincs mód, törekedjünk a melléképületek olyan elhelyezésére, hogy ne uralják telkünk összképét, arányosak legyenek főépületünkkel, **kerüljük a rendezetlenséget, "bódésodást"!**

Fényszennyezés

A település jellegéből adódóan a közcélú világítások, közterületek megvilágításának ereje 22 óra után csökkenthető. Ennek figyelembevételével a magánjellegű megvilágításokat is érdemes úgy tervezni, hogy, amennyiben létük nem indokolt, esti órákra akár teljesen meg lehessen őket szüntetni. Figyeljünk továbbá arra is, hogy ne használjunk 3000K feletti hideg színű fénykibocsátó forrásokat, továbbá szórásirányuk pedig fentről-lefelé történjen. Szükség esetén terelőernyőket is használjunk, hogy ne zavarjuk a közlekedőket!

Légvezetékek

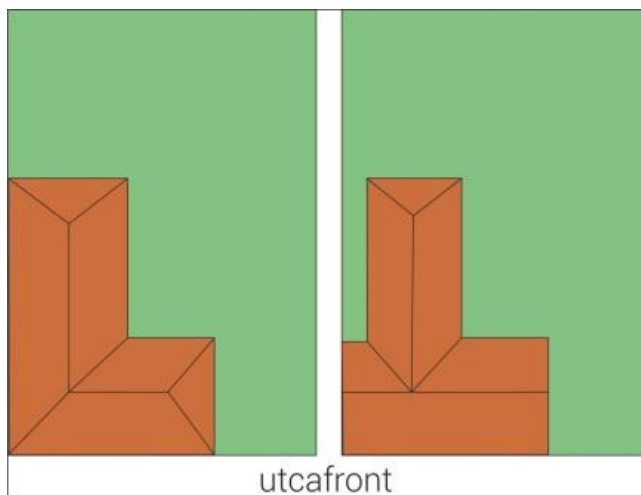
Noha mondhatni szemünk már megszokta, sajnos e településen is problémát jelent, hogy az utcák esztétikai képét jelentősen rontják a légvezetékek és beton tartóoszlopaik. Érdemes lehet megvizsgálni, idővel ezeket hogyan lehetne más településekhez hasonlóan itt is földkábelekkel kiváltani.

Falusias lakóterület

Telepítés

Szeleste lakóházai hagyományosan oldalhatárra, az utcáfrontra merőlegesen épültek, de egyes épületei a kéttraktusos alaprajzok miatt polgáris megjelenéssel, erőteljesebb tömeghatással bírnak. Az „L” alakú alaprajz a Nyugat-Dunántúl jellegzetes háztípusa.

Tetőforma, tetőhajlásszög

A településrésze leginkább a kontyolt, vagy egyszerű nyeregtetős tetőkialakítás a jellemző. Új építésű többszintes házak esetében szinte általános a csonka-kontyolt tető, ami azért előnyös, mivel ellensúlyozni képes a nagyobb felületű homlokzat tömeghatását. A területen épült sátoztetős kockaházak tetőhajlásszöge is illeszkedik az általános, 35-45 fok közötti nyitáshoz.

Jellegzetes részlet, szellőzőablak:

A hagyományos épületek tetőhéjazatának homogenitását esetenként apró, esztétikus szellőzőablakok törik meg. Ezek meghagyása, finom díszítése, új épületeknél pedig beemelése szintén ajánlott.

Nyílászárók

A településrésze az **osztott, álló formátumú ablakok** a jellemzőek, a tornácok bejárati ajtóit többnyire nem utcafronton, hanem telken belül találhatók. A homlokzatképzéshez hasonlóan itt is a visszafogott, klasszicizáló díszítés a megszokott.

Zsalugáter használata korábban nem volt jellemző a faluban. Ma azonban reneszánszát éli ez, a redőnyöknél kellemesebb megoldás, számos helyen meg is figyelhetjük. Az ízléses kialakítású változatok üdvözlendő új megoldásoknak számítanak.

Javaslatok: színvilág tekintetében a kellemes kontrasztérzet eléréséhez világos homlokzaton használjunk a héjazathoz hasonló színeket!

Redőnyök tekintetében fontos a redőnytok süllyesztése, vagy beltéri elhelyezése!

A egyszerű, népi lakóházakra e térségben gyakran a páratlan, hármas nyílásritmus a jellemző. A lenti példa érdekessége, hogy a lábazat egészen a párkányig felér, ezt is több helyen megfigyelhetjük a faluban:

Jellegzetes részlet, oldaltornác:

Néhány háznál még mindig megtalálható a hasznos, részben nyitott oldaltornác, mely megfelelő árnyékolással a ház átszellőzését, hűtését segíti. A boltíves, oszlopos tornácok megőrzése, hagyományuk továbbörökítése a településkarakter megőrzésének szempontjából is az egyik legfontosabb feladat. A tornácok oszlopainak anyaga minden esetben kő, tégl. Nem jellemző rájuk a klasszicista dór forma sem.

Lábazat

Az eredeti ófalusi lábazat **egyszínű sötétszürkére festett**, csak később jelent meg a korábban már említett kloritpala és vörös bazalt.

Kerítések, kapuk

A kapukra jellemző a kétoldali kőoszlopos keretezés, helyenként a tömör kerítés mellé áttört kapu párosul.

Lenti képen markáns kőoszlopok, s áttört kapuzat egy polgáris, kváderköves díszítésre hasonlító klasszicizáló homlokzatképzéssel, pasztelles színekkel ellátott lakóháznál:

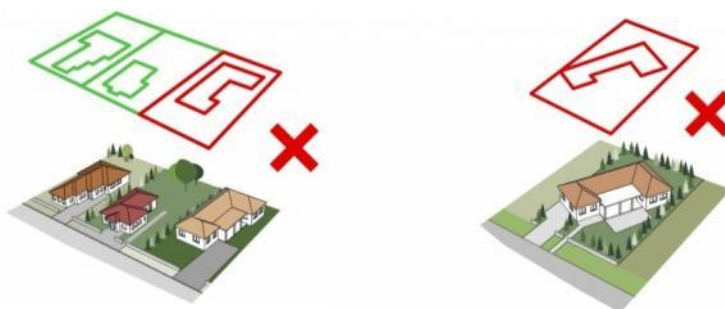

Kertvárosias lakóterület

Telepítés

A legfiatalabb terület nem tisztán kertvárosias rész, szukcessziós folyamatok zajlanak, így nem pusztán teljesen újjépítésű, hagyományos formájú, felújított épületeket is tartalmaz a településrész.

Javaslatok: házunkat építsük az utca szabályozási vonalához közel, lakóépületünk amennyire lehetséges legyen az utca vonalára nézve merőleges tájolású!

Kerítések, kapuk

Falusias lakóterületekhez képest szembetűnő különbség a kifejezetten alacsony, olykor teljesen talapzat nélküli áttört kerítés.

Zöldfelületek, utcakép

Intenzív kertvárosias igényű átalakulás esetén az utcafrontok zöldfelületi fedése is megnövekszik, változatosabbá válik, ez által némileg beszűkülhet a települési tér. Ennek elkerülése a nyitott, széles utcákkal rendelkező faluban kiemelten fontos.

A falu szélein több helyen találkozhatunk nagyobb arányú homlokzati faborítással, deszkaoromzattal. A rönkházaz építkezés ugyan nem hagyományos megoldás, ám igen kedvelt s vélhetően egyre elterjedtebb forma lesz:

Településközponti, intézményi terület

Nyílászárók

Nyílásritmus vonatkozásában általános elvárás, hogy nagyobb egybefüggő felületek helyett több kisebb egység kerüljön kialakításra, a nyílásritmust pedig az osztott, álló formátum jellemezze.

Az élelmiszerbolt felújítását követően napsárga főszínt és ahhoz, valamint a cserépfedéshez illő vörös lábazatot kapott:

Bal alsó sarokban a felújított óvodaépület:

Utcabútorok, közjóléti berendezések, egyéb építmények anyaghasználata

Szelesten a ligetes parkokat falusias módon kevés épített elemmel látják el. Ez jelen esetben a védett természeti területekhez való illeszkedést is szolgálja.

Az épített környezet alakítását, gazdagítását elsősorban fa felhasználásával kell végezni, de felületkezelt fém, terméskő és tégl, valamint a játszótéri berendezéseknél természetesen műanyag is használható. Fedett pavilonok, padok esetében javasolt a kerámiacserép használata:

Különleges természetmegőrzési, örökségvédelmi terület

E térszeken kiemelten fontos, hogy a zöldfelület alakítása kellő körültekintéssel történjen, növekedjen a természetközeli területek aránya.

Jó példák az arborétumban, kavicsból rakott vízelvezető, terméskő támfal, tankert gyógy- és haszonnövényekkel:

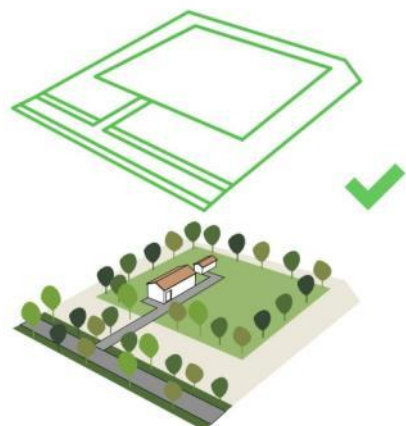
:

A helyesen felújított úrilak, intézőlak telkén szintén magas maradt a zöldfelület borítás, nincsenek szükségtelen beton, térkő burkolatok, megmaradt a műemlék jelleg:

Mezőgazdasági üzemterület

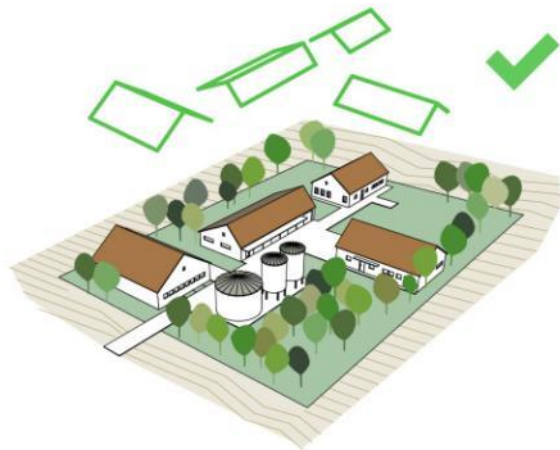

Külterületen kevés tereptárgy, épület, beépítésre szánt terület található. Az Új major, valamint az egyéb mezőgazdasági üzemek területe védelmi szempontból megfelelő **keretező és takarófásítással** rendelkezik.

Javaslatok: fém felépítést csarnoképületek esetében is csak abban az esetben használjunk, ha az valóban indokolt!

Kerüljük a kirívó színeket, a falu arculatához nem illeszkedő táblák, cégérek használatát!

Lapos, illetve fűrészfog tetőt csak abban az esetben használjunk, ha az az áthidalni kívánt távolságok méretéből adódóan statikailag indokolt!

Ipari üzemterület

Ezek a területek a legnagyobb szükség a helyes kompromisszumok megkötésére. Ilyen rendeltetésű területen amennyiben lehet, főként új építkezések, átalakítások esetében törekedni kell a kézikönyvben korábban megfogalmazott településkaraktert leíró, meghatározó tömegalakítási módok, térformáló megoldások, színek, zöldfelületi ajánlások, zaj- továbbá fényszennyezési korlátozások követésére.

Egyéb külterület

Szeleste külsőségein számos erdészeti út kerékpározható, vagy az **országos kéktúra** útvonalához tartozik. Ennek következtében **közzéléti berendezések**, mint például paddal ellátott, esetleg fedett pihenőhelyek kialakítása az aktív kikapcsolódást keresőket kiszolgáló **ökológiai szemléletű turizmus** fejlesztésének szempontjából is fontos. Mivel kedvelt kirándulóhelyekről van szó, célszerű (térképes) információs táblákat kihelyezni az erdei viselkedéskultúráról és a kerékpáros közlekedés erdei utakon történő szabályairól is.

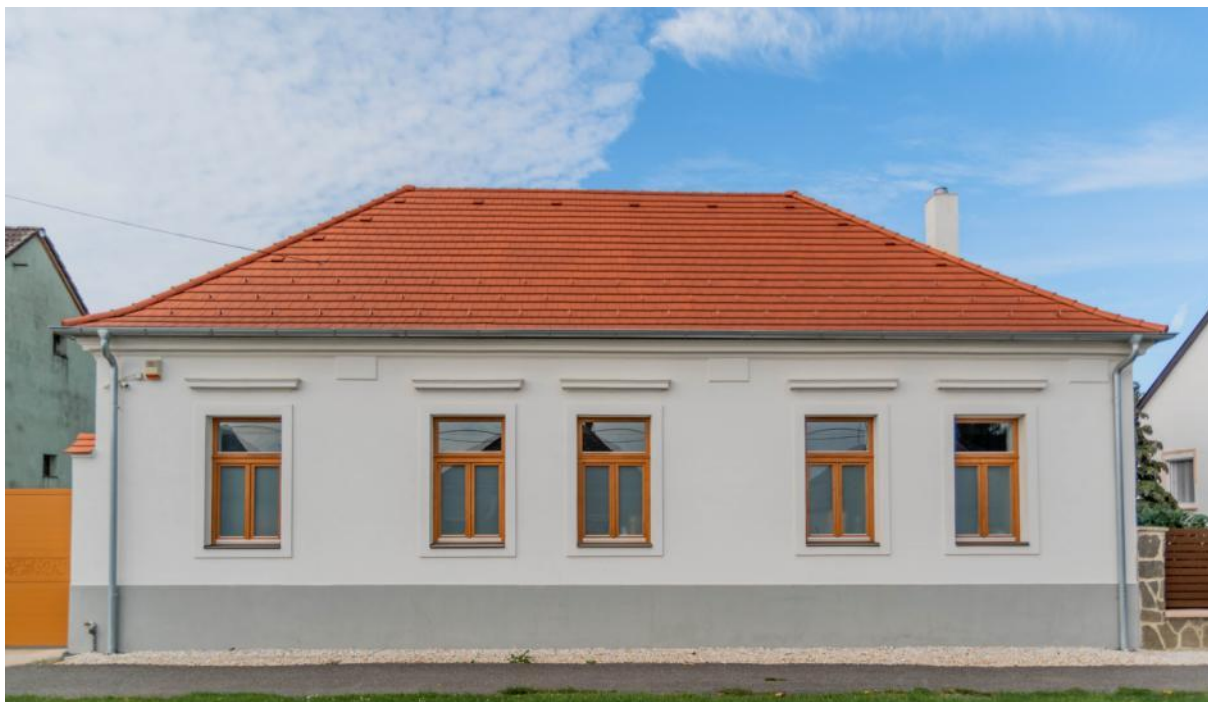
Javaslatok: minden esetben törekedjünk a tájba illeszkedő, megfelelő megjelenésű, az élővilágot és a tájképet sem zavaróan elhelyezett természetes anyagokból épülő tereptárgyak létesítésére.

Kerékpáros túratérkép a „vulkánságban” és a tágabb térségben:

6. Jó példák: épületek, építészeti részletek

Hagyományos lakóház Alsószelesten. Helyes nyílásritmus és kiosztás, a fehér homlokzat harmonizál az enyhén pasztelles héjazat és lábazat színével. A riasztóberendezés elhelyezése sem zavaró. A hozzá tartozó kapuzat is példás, apró részletek a kavics drénezés és a bazaltköves virágágyás:

Lakóház a falu szélén, ahol a talapzat nélküli áttört alacsony léckerítés különösen jó választás. Magasnövésű fa az oldalkertben, így jól látható a példás utcafronti homlokzat:

egyedivé a faluban. Ilyen egyedi részlettel a környező településeken is találkozhatunk. Utcafrontján a tömör kerítést szép összhangban áll a tömésfallal, a lábazat és talapzat egysége is megfigyelhető:

Főépület és mellékrendeltetésű épület összhangja, festett, így nem fémesen csillogó ereszcsonna, hagyományosnak tekinthető ívelt kiskapu és nagykapu:

Az épület színeivel harmonizáló festett ereszcsonnák apró, ám annál fontosabb részletek:

Újépítésű ház a flu egyik szélén, alacsony sövénykerítéssel, pasztelles színekkel, széles ereszdeszkázattal:

Felújítás után harmonikus színek, süllyesztett fa hatású redőnytok, kavicsdrénezés, az épület tömegéhez illeszkedő vastag lábazat:

Sövénnyel borított kerítés, mely a főúthoz közeli lakóház esetében jó zajvédő és légtisztító hatású.

Településkarakterhez illeszkedő beépített tetőterű ház Felsőszelesten. A homlokzat színhasználata is szerencsés, Vakolatarchitektúrája polgárias, enyhén klasszicizáló:

Egyedi betonkerítés. Néhány helyen ezeket fehérre meszelték, mivel így az eredeti, főleg sötétebb szürke árnyalatoknál kellemes hatás érhető el. A kő, vagy betonkerítéseket sokszor a házak tulajdonosai, vagy környező települések mesterei készítették, így bizonyos motívumok, díszítések sűrűsödését is megfigyelhetjük:

Jó példák különféle kerítés és kapuzat típusokra:

A postaépület egyedi ablakai:

Vendéglátóhely, fa betétek, fa kapcsolószekrény, hozzájuk illő vastag zöld kontúrok:

A Festetch-kastély egyszerű, homogén homlokzata és nyílásritmusa jó példa a markánsabb tömegformálású lakóházak számára is:

A felújított ravatalozó jó példa arra, hogyan kell külterületi épületeket, építményeket festeni, díszíteni, környezetbe illeszteni:

Ajtók, feliratok:

7. Jó példák: sajátos építményfajták, egyéb műszaki berendezések

SAJÁTOS ÉPÍTMÉNYFAJTÁK

Az utcabútorok, tereptárgyak, térplasztikák, installációk elhelyezésének, kialakításának illeszkednie kell a község és közterületei karakteréhez, arculatához. Ügyelni kell a helyes méretarányok megtartására is! Amennyiben lehetséges, ezek esetében is igyekezzünk helyi, természetes anyagokat használni!

Ilyen sajátos építményfajták lehetnek még többek között: a hirdetőtáblák, cégérek, információs- és jelzőtáblák, padok és ülőhelyek, pavilonok, kerékpártárolók, hulladékgyűjtők, utca- és közterületnév táblák.

A kül- és belterületen található elemeknek egységes arculatot kell tükrözniük!

Főként fedett pavilonok, hirdetőtáblák esetében általánosan elterjedt megoldás a zsindegy használata.

Reklámtáblák megvilágításakor vegyük figyelembe a fényszennyezés csökkentésére vonatkozó általános javaslatokat!

Ne használjunk villogócsöves, zavaró frekvenciatartományú fényeket!

Reklámfelületeink, cégtábláink, egyéb információs és hirdetőberendezéseink, egyedi házszámok esetében, illeszkedjenek épületünk homlokzatához és a településarculathoz is. Kerüljük a túlzottan összetett, túlméretezett megoldásokat, a gyöngyház, csillogó és fémes felületeket. A település jellegéből adódóan elsődleges szempont a tájékoztatás, a szolid figyelemfelhívás.

Kereszt a település határában. A faluba érkezőket kellemes pihenőhely várja. Az árnyékot adó fától is megfelelő távolságra elhelyezkedő padok, egyéb utcabútorok, információs táblák harmonikus egységet alkotnak.

Egységes arculatú várakozóhelyek, utcabútorok, közjóléti berendezések

Térképek, információs táblák:

Egyéb műszaki berendezések

Magyarországon is egyre elterjedtebb a napenergia felhasználása. A hőt fejlesztő napkollektorok mellett az energiatermelő napelemek településképi szempontból kevésbé zavaró kialakításúak, ám minden esetben **igyekezni kell az utcafronttól távol, ha lehet akár hátsó mellékrendeltetésű épületeken elhelyezni ezeket a paneleket.** Ma még kevésbé elterjedt és drága megoldás a településképi védelmi elvárásokra reflektáló, héjazatba simuló, cserépként beépíthető napelem rendszer, így azt javasoljuk, a tető síkjától maximum tíz fokos szöget bezáró, egységes tömbben szereljük fel energiatermelő egységeinket.

Parabola, légkondicionáló, parapet szellőző, riasztó

Az utcai homlokzatra ne tegyünk parabolaantennát, légkondicionáló berendezés külső egységét, illetve ha lehet parapet szellőzőt és turbó kazán kivezető kéményét, valamint közművezetékét, riasztóegységet se helyezzünk el közterületről látható módon! Ezek ugyanis mind megbontják a homlokzat, tornác egységét, még akkor is, ha egy minden egyéb szempontból szépen felújított, megőrzött, vagy akár új építésű épületről beszélünk. Ezeket a tárgyakat, ha csak nem különösen indokolt más megoldás, a ház hátsókert felé néző falfelületére szereljük fel.

VÁROSÖKOLÓGIA Bt.

Készült Szeleste Község Önkormányzat megbízásából, a településkép védelméről szóló 2016. évi

LXXIV. törvényhez kapcsolódóan

Polgármester: Németh István

Főépítész: Mess Gabriella

Szerzők: Virág Attila, Tóth-Pabar Norbert

Fotók: Tóth-Pabar Norbert, Orosz György

Drónfotók: Városökológia Bt.

Ábrák: Tóth-Pabar Norbert; Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft.; Fenntartható fejlesztés - várostervezési útmutató; szerk.: Lukovich Tamás - Mogyorósi Katalin, TERC Budapest, 2013; BME Lakóépülettervezési Tanszék

Szeleste, 2022.

